

Bo'riyeva Fayyoz Baxodirovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti Shahrisabz, O'zbekiston

E-mail: burievafauoza.1987@gmail.com

ORCID-0009-0007-1726-567X.

"Tarbiya – insonning nafas o'lishi kabi tabiiy jarayon. Etika esa bu nafasning tozaligini ta'minlaydigan havodir"

(M.Jalilov)

Ushbu tezesda pedagogik kasbda etik va axloqiy me'yorlarning mazmuni, o'qituvchi shaxsining tarbiyaviy faoliyatdagi axloqiy roli, kasbiy madaniyat va ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'liq jihatlar keng ko'lamda tahlil qilinadi. Maqolada o'qituvchi xulqining o'quvchilar ongiga va ta'lim tizimining ishonchliligiga ko'rsatadigan ta'siri, hamda xalqaro tajribalar asosida kasbiy etika tamoyillarining dolzarbligi ko'rsatib o'tilgan.

Jamiyatning ma'naviy-axloqiy salohiyati ko'p jihatdan ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning axloqiy darajasi bilan belgilanadi. O'qituvchilar shunchaki bilim tarqatuvchi emas, balki yosh avlodga hayotiy yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, namuna bo'luvchi yetuk shaxslar sifatida e'tirof etiladi. Bu esa, ularning faoliyati yuqori darajadagi axloqiy mezonlar asosida olib borilishini talab etadi. Aynan shu jihat pedagogik kasbni boshqa kasblardan ajratib turadi.

Pedagogik etika — bu o'qituvchilik kasbining axloqiy tamoyillarini, ijtimoiy javobgarligini va kasbiy munosabatlar doirasida amal qilinadigan xulq-atvor me'yorlarini belgilab beruvchi ilmiy-axloqiy yo'nalishdir. U ikki asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

- Kasbiy axloqiy tamoyillar: bu adolat, halollik, insonparvarlik, vijdonlilik, javobgarlik.
- Axloqiy munosabatlar tizimi: bu o'qituvchi va o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona, hamkasblar o'rtasidagi o'zaro muloqot madaniyatini qamrab oladi.

Pedagogik etika o'qituvchining nutq madaniyati, tashqi ko'rinishi, muomala uslubi, ijtimoiy tarmoqlardagi faolligiga qadar bo'lgan barcha ijtimoiy harakatlarni nazorat qiladi.

Yosh avlod axloqiy qadriyatlarini ko'proq misol orqali o'zlashtiradi. O'qituvchining o'zini tutishi, og'zaki va noverbal (tana harakatlari, imo-ishoralari) xatti-harakati orqali o'quvchi ongida axloqiy mezonlar shakllanadi. Agar pedagog noto'g'ri yoki tahqirli so'zlar ishlatasa, adolatsiz baholasa yoki ayrim o'quvchilarga nisbatan tarfkashlik qilsa, bu o'quvchining psixologik holatiga salbiy ta'sir qiladi. Bu esa o'quvchilarning o'zlariga bo'lgan ishonchini pasaytiradi va ta'limga bo'lgan ishtiyoqini so'ndiradi.

O'zbekiston tajribasida pedagogik etika

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi qarori (2024-yil)da pedagoglarning kasbiy huquq va majburiyatlari belgilab berilgan. Shu bilan birga, ko'plab oliy ta'lim muassasalarida va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Pedagogik etika kodeksi" loyihalari ishlab chiqilgan. Bular pedagogning quyidagi tamoyillarga amal qilishini talab qiladi:

- Siyosiy, milliy, diniy betaraflik;
- Doimiy kasbiy o'sishga intilish;
- O'quvchi huquqlari va shaxsiyatini hurmat qilish;
- O'z ustida ishlash va axloqiy mas'uliyatni his qilish.

Xalqaro tajriba

UNESCO, OECD va boshqa xalqaro tashkilotlar ham pedagogik etikaning dolzarbligiga alohida e'tibor qaratadi. Masalan, Finlyandiya o'qituvchilik kasbini eng hurmatli soha deb biladi va o'qituvchilardan yuqori darajadagi etik xulq talab etiladi. Yaponiyada o'qituvchi – milliy qadriyatlar targ'ibotchisi sifatida qaraladi va har bir maktabda axloqiy targ'ibot haftalik rejalashtirilgan bo'ladi.

Zamonaviy Pedagogik Etikaning Tamoyillari:

1. Inson Huquqlari va Hurmat

- Amaliy muammo: Madaniy, diniy yoki ijtimoiy farqlar bilan bog'liq stereotiplar.
- Echim: Kritik mulohazaviylikni rivojlantirish, dialog muhitini yaratish (Habermasning "Muloqot etikasi").

2. Adolatning Ko'p Qirraliligi

- Distributiv adolat: Resurslarning teng taqsimlanishi (masalan, imtiyozli guruhlarga ko'proq e'tibor).
- Proseduraviy adolat: Baholash tizimining shaffofligi.
- Ta'sirchanlik adolati: Har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini qondirish.

3. Maxfiylik Dilemmalari

- Vaziyat: O'quvchining oilaviy muammosi oshkor etilsa, u psixologik yordam oladi, lekin uning ishonchi buziladi.
- Etik qaror: "Zarar yetkazmaslik" printsiipi (Primum non nocere) ustuvorligi.

Kasbiy etika buzilishining oqibatlarini

Pedagog kasbiy etika qoidalariga amal qilmasa, bu holat nafaqat o'quvchilarga, balki butun ta'lim muassasasining nufuziga putur yetkazadi: o'quvchilarning pedagogga nisbatan ishonchsizligi, ota-onalar bilan ziddiyat, jamiyatda pedagog obro'sining pasayishi pedagoglar o'rtasida noinsoniy munosabatlar kabilar bunga misoldir.

Kasbiy etikani shakllantiruvchi omillar

Omil	Ta'siri	Rivojlanish usullari
Shaxsiy qadriyatlar	Pedagogning qarorlariga yo'naltiruvchi ichki kompos	Refleksiya, ma'naviy o'zini o'zi tarbiyalash
Tashqi normalar	Qonunlar, maktab qoidalarini, jamoatchilik kutilishi	Etik kodekslarni amaliy tartibga solish
Muhit bosimi	Ota-onalar talablari, maosh muammolari, ma'muriyat talablari	Kasbiy psixologik qo'llab-quvvatlash

Xulosa

Etik va axloqiy me'yorlar — pedagogik kasbning yuragi hisoblanadi. O'qituvchi har qanday vaziyatda insonparvarlik, adolat, e'tibor, sabr-toqat, vijdonlilik, halollik kabi mezonlarga asoslangan xatti-harakatlar ko'rsatishi kerak. Pedagogik etika qat'iy qoidalar majmuasi emas, balki har bir vaziyatda inson qadriyatlarini izchil himoya qilishga intilishdir. Uning rivoji 3 darajada amalga oshirilishi kerak:

1. Individual: Har bir pedagogning axloqiy tafakkurini oshirish.
2. Institutsional: Maktablarda etik muhit va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratish.

3. Tizimli: Ta'lim siyosatiga etik standartlarni integratsiya qilish.

Pedagog – jamiyatning axloqiy immunitetini shakllantiruvchi asosiy omil. Uning kasbiy salohiyati nafaqat bilim darajasi, balki etik qarorlarning chuqurligi bilan o'lchanadi.

Takliflar

1. Har bir pedagog o'z faoliyatini etik audit asosida doimiy tahlil qilib borsin.
2. "Pedagogik etika va madaniyat" fani pedagogik yo'nalishlarda majburiy o'qitilsin.
3. O'quvchi va o'qituvchi o'rtasida etik maslahatchilar joriy etilsin.
4. "Eng namunali pedagogik xulq" tanlovi yo'lga qo'yilsin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.(2020)23-modda – "Pedagogik axloqiy me'yorlar"
3. Xodjiev A.X. "Pedagogik etika asoslari". Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Bobonazarova S. "Kasbiy etika va ta'lim sifati o'rtasidagi bog'liqlik".
5. Xodjayev B. (2020). *Pedagogik mahorat va axloqiy meyorlar*. Toshkent.
6. UNESCO. "International Code of Ethics for Educators", Paris, 2020.
7. UNESCO (2021). *Global Education Monitoring Report: Ethics of Teaching.
8. Noguera, P. (2003). *City Schools and the American Dream.
9. Noddings, N. (1984). *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*.
10. Strike, K.A., Soltis, J.F. (2015). *The Ethics of Teaching*.
11. Campbell, E. (2003). *The Ethical Teacher*.